

ZDRAVOTNÍ GRAMOTNOST

doc. MUDr. LIBUŠE ČELEDOVÁ, Ph.D.

TÉMA 20

Psychopatie a psychopati

- úplní a neúplní
- jak poznat psychopata
- Psychopathy Checklist

O psychopatii napsal v roce 1941 první učebnici *The Mask of Sanity* (Maska přičetnosti) americký psychiatr H. Cleckley. Psychopatie patří do tzv. **temné triády** subklinických dimenzí osobnosti, spolu s narcismem a machiavelismem. **Narcismus** je vlastnost projevující se snahou o dosažení přiměřené sebeúcty a sebelásky. Narcistická osobnost se vyznačuje pocity grandiozity, nadřazenosti, arogantním chováním a sebestředností. Pro **machiavelistickou osobnost** je typický cynismus, taktizování a manipulace s ostatními. **Psychopatie** pak v sobě ukrývá jak rysy narcismu, tak i machiavelismu. Dle Koukolíka (2016) charakterizuje psychopatii antisociální chování, oploštěný afekt, impulzivita a problematické mezilidské vztahy. Psychopati jsou sobečtí, manipulující, neodpovědní, bez strachu, emočně ploší, bez empatie a bez výčitek svědomí, snaží se druhé lidi ovládat.

Robert Hare, kanadský kriminální psycholog, jehož výzkum byl zaměřen na psychopatologii a psychofyziologii, zasvětil zkoumání těchto společensky nebezpečných, obtížně odhalitelných a nesnadno léčitelných jedinců celý svůj profesní život. K tomu také vyvinul před 40 lety nástroj zvaný Psychopathy Checklist (seznam psychopatických rysů).

Položky z Dotazníku psychopatie tvoří čtyři pilíře psychopatické osobnosti: afektivní pilíř, interpersonální pilíř, antisociální pilíř a životní styl. **Afektivní pilíř** představuje absenci svědomí, pocitů viny a empatie, bezcitnost, oploštělé povrchní citění, neschopnost převzít odpovědnost za své činy. Pro **interpersonální pilíř** je typické velikášství a sebepečení, povrchní půvab, patologická lhavost a manipulace s ostatními. Obsah **antisociálního pilíře** tvoří nízká sebekontrola, problémové chování či delikvence v dětství a dospívání a kriminální univerzalita. **Životní styl** je charakterizován sklony k nudě a potřebou neustálé zevní stimulace, parazitování na ostatních, neschopností plánování a impulzivitou (Koukolík, 2016).

Termínu psychopatie se v českém odborném prostředí neuzívá, lze jej překládat buď jako disociální poruchu osobnosti, nebo obecně jako jakoukoli poruchu osobnosti. Častěji se uplatňuje význam disociální poruchy osobnosti, který užívá i Hare. Dle Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN 10) je disociální porucha definována jako nelibostný nezájem o druhé lidi, neotřesitelný a trvalý postoj nezodpovědnosti a bezohlednosti vůči společenským normám, neschopnost udržet trvalé vztahy, nízká tolerance frustrace a nízký práh pro uvolnění agrese, neschopnost zakoušet vinu a poučit se ze zkušeností a tendence ke svádění viny na někoho jiného.

PSYCHOPATI MĚNĚ A VÍCE ÚSPĚŠNÍ (NEÚPLNÍ A ÚPLNÍ)

Cleckley si všiml, že u části psychopatů se porucha nevyvinula úplně, daleko lépe pak udržují dojem, že jsou normální, a nekončí ve vězeních ani psychiatrických zařízeních. Hare popisuje, že v rámci psychopatie se jedná vždy o určitou škálu, která může mít různou míru závažnosti. Aby byl někdo označen za člověka s disociální poruchou osobnosti, musí splňovat definovaná kritéria, která se týkají toho, že jedinec vlastně není schopen fungovat v lidské společnosti a často se u něj objevuje kriminální chování, závažné narušování společenských norem, tendence k násilí a že musí vykazovat nějaké antisociální chování, které je pozorovatelné navenek. Hare mluví o subklinických psychopatech, jiní autoři o sociálně obratných, sociálně dobře přizpůsobených či úspěšných. Koukolík a Drtilová (2006) používají také pojem deprivanti, neboť v původní studii z roku 1996 považovali pro vznik psychopatie za klíčovou citovou deprivaci v raném dětství. Následné studie souvislosti citové deprivace s vývoje psychopatie potvrdily.

Psychopati úspěšní se nechovají fyzicky násilně a jejich podíl ve vyšších manažerských kruzích a špičkách organizací je odhadován na 3,5 %. V běžné populaci se podíl psychopatů odhaduje jako 1%, na tři muže připadá jedna žena (Koukolík, 2016). Někteří badatelé psychopaty popisují jako sociální chameleony, téměř neviditelné lidské predátory. Psychopatie je pravděpodobně dána geneticky, psychopatem se člověk rodí. Psychopatičtí rodiče budou mít s velkou pravděpodobností psychopatické potomky.

Koukolík (2015) uvádí, že u dospělých psychopatů byly v řadě studií zjištěny strukturní a funkční odchylky ve stavbě mozku, naopak některé studie odchylky nezjistily, což se se vykládá tím, že psychopatie nemusí být podle některých autorů jednotná porucha.

PSYCHOPAT JE SOCIÁLNÍ PREDÁTOR

Jak říká Ptáček (2018), psychopat je vnitrodruhová šelma, kterou přitahuje moc. Neúspěšní psychopaté s velkými ambicemi končí ve vězení, neúspěšní s menšími ambicemi za přepážkami úřadů, pošt a obchodů. Úspěšní psychopaté jsou ve vedoucích pozicích v korporátní sféře, státních institucích, obchodu, politice. Psychopaty přitahují politická, sociální či náboženská uskupení, protože jsou založena na kolektivní důvěře, a tak zde vidí snadné cíle. Rozlišují se tři typy psychopatů. Prvním je lhář a podvodník, spíše sociopat, který je často dopaden. Druhým typem je tyran a násilník a třetím manipulátor, který má výborné znalosti psychologie.

Jak uvádí Hare (2015), pro člověka s psychopatickou poruchou osobnosti je přímým cílem oklamat a zmanipulovat ostatní, rádi hrají hry s lidmi a pátrají po slabších jedincích, zastrašují ostatní, parazitují na svém okolí, vybírají si kořist a zneužívají každého, s kým přijdou do styku, dokonce dokáží oklamat i zkušené a trénované psychology. Psychopati jsou úspěšní a nenápadní, dobří znalci lidí, kopírují sociální kódy, nemají strach a jsou vychytralí. Dle Hareho jsou psychopati-predátoři tak úspěšní proto, že je nesouží pochybnosti a obavy vyvolané svědomím. Dle Duttona (2013) je přesvědčovací síla psychopatů nedostupná a jejich psychologická sebe prezentace pověstná. Místo emocí mají čísla. Hojně citovaný je test s příjízdným vlakem a ohroženou skupinou lidí pracujících na kolejích, kteří o jeho příjezdu nevědí. Psychopat ne-

bude váhat a svrhne z mostu obézního muže na koleje, aby zastavil vlak a zachránil oněch pět lidí, neboť pět je více než jedna.

Psychopatické chování však mohou přijmout i lidé, kteří se dlouho pohybují v psychopatickém prostředí a zcela pragmaticky v rámci vlastního přežití začnou žít psychopatickým životním stylem, stávají se necitlivými, chladnokrevnými, narcistickými, nepředvídatelnými a bezohlednými. Jak říká Ptáček (2018), lidé se pak mohou stát takovým psychopatem druhé třídy, tedy sociopatem. **Sociopaté** však na rozdíl od psychopatů nejsou imunní vůči následkům svých činů, jsou chaotičtí, nejsou schopni dlouho chovat zášť a nenávisť, málokdy je jejich chování cílevědomé a promyšlené. Oproti tomu psychopaté vydrží i roky čekat na svoji příležitost a odplatu. Psychopat se nejprve snaží získat důvěru, upevnit ji a po dosažení velkého úspěchu firmy/rodiny zůstává dlouho v šedé zóně, kdy má absolutní důvěru ostatních, jejímž produktem je absence kontroly jeho chování ze strany okolí. Výsledkem je pád do psychopatické pasti, neboť k odhalení psychopata okolím nemusí nikdy dojít. Někdy však pravou povahu psychopata odhalí zcela bezvýznamná událost.

Šanci zahlédnout druhou stranu šarmantního, pracovitého, nepostradatelného a důvěryhodného kolegy až přítele mají ti, jejichž užitečnost a využitelnost pro jeho záměry klesá. Před lidmi, kteří mu nejsou užiteční, si již nemusí zachovávat tvář a obvykle je opouští a zanechává tak po sobě nové a nové oběti své obratné manipulace na své kariéerní cestě.

Podnikový psychopat, jak uvádí Koukolík (2015), je synonymem pro pojmy psychopat v řídicí funkci, průmyslový a organizační sociopat. Tito lidé naprosto bezohledně manipulují druhými lidmi, jsou bez svědomí, jdou za vlastními cíli. Mohou vypadat skvěle, chytře, moudře, ale potřeby a přání druhých jsou jim zcela lhostejné a kolektiv a organizaci, ve které pracují, dokáží naprosto zničit. Mezi příznaky, které prozradí možného psychopata ve vedoucí funkci, řadí Koukolík např. snahu přivlastnit si veškeré zásluhy za úspěch, vytváření obětních beránek, vyhledávání přízně nadřazených a žádnou podporu podřízených či nepřipuštění kritiky vlastní osoby.

JAK POZNAT PSYCHOPATA:

- neodolatelný šarm, velmi dobře působí na své okolí
- narcistický, sebestředný
- impulzivní, stále v pohybu, potřebuje vzrušení
- patologický lhář
- mistrný manipulátor
- postrádá pocity lítosti
- prázdný emoční život navzdory předstírané vřelosti
- promiskuitní, nahrazuje tím citovou prázdnotu
- parazitní způsob života

Pokud se nám podaří psychopata zavčas rozpoznat, neměli bychom se s ním konfrontovat, neboť jedině, co na něj funguje, je strach, že se setkal s ještě větším psychopatem, než je on sám. Jeho rozpoznání je však také naší jedinou šancí obrany proti jeho manipulaci. Ptáček (2018) doporučuje mít psychopata neustále na očích, neodporovat mu, aby neměl potřebu vás pokořit, chválit ho, nenechat se ošálit jeho lichotkami, nedělat výjimky, které psychopat považuje za slabost.

Úplně nejlepší prevencí pro duševní a fyzické zdraví, zachování osobní integrity a lidské důstojnosti je se psychopatovi vyhnout, a to i za cenu změny zaměstnání či partnera. ■

Autorka článku je přednostkou Ústavu sociálního a posudkového lékařství Lékařské fakulty v Plzni.

Zdroje:

- Dutton, K. (2013). Moudrost psychopatů: Praktická lekce od svatých, špiónů a sériových vrahů. Brno: Emitos
- Hare, R. D. (2015). Bez svědomí: Znepokojivý svět psychopatů mezi námi. Praha: Dům Harfa
- Koukolík, F., Drtilová, J. (2011). Vzpouora deprivantů. Nestvůry, nástroje, obrana. Praha: Galén
- Koukolík, F. (2006). Sociální mozek. Praha: Karolinum
- Koukolík, F. (2013). Já. O mozku, vědomí a sebevědomování. Praha: Karolinum
- Koukolík, F. (2011). Základy kognitivní, afektivní a sociální neurovědy. IV. Psychopatie. Prakt. Léč. 91(4): 183–188
- Koukolík, F. (2015). Češi. Proč jsme, kdo jsme a jak dál. Praha: Galén.
- Koukolík, F. (2016). Rozhodování. Praha: Karolinum
- Ptáček, R. (2018). Psychopat je vnitrodruhová šelma, kterou přitahuje moc. Profí HR 2/2018

Položky Hareova Dotazníku psychopatie pro dospělé – Test PCL-R (Psychopathy Checklist – Revised)

(Koukolík, 2011)

Jednotlivé položky zjišťují citové, interpersonální a behaviorální rysy. Každá z položek je hodnocena od nuly do dvou. Celková suma bodů pak stanoví rozsah psychopatie dané osoby. Každou z položek hodnotí na základě rozhovoru s testovanou osobou a všech dostupných informací (anamnézy) zkušený psycholog nebo psychiatr.

1. Nápadná výmluvnost a povrchní půvab
2. Velikášské sebehodnocení
3. Potřeba stimulace a/nebo sklon k nudě
4. Patologická lhavost
5. Podvádění a manipulace
6. Chybí pocit viny a výčitky svědomí
7. Oploštělý afekt
8. Bezcitnost a/nebo nedostatek empatie (vciťování do nitra druhého člověka)
9. Parazitický styl života
10. Špatná kontrola vlastního chování
11. Promiskuitní sexuální život
12. Problémy s chováním již v dětství nebo v průběhu dospívání
13. Nemá dlouhodobé realistické cíle
14. Impulsivita
15. Neodpovědnost
16. Není schopen převzít odpovědnost za své činy
17. Větší počet krátkodobých manželských vztahů
18. Delikvence v dětství nebo v průběhu dospívání
19. Zrušení podmíněného propuštění

20. Univerzalita kriminálního chování

21. Druhotně získané dovednosti sociopatického/sociologického podmiňování

Hodnocení:

Pokud je znak nepřítomen, skóre za položku je 0.

Pokud je znak pravděpodobně přítomen, skóre 1

Pokud je znak zcela jistě přítomen, skóre 2.

Výsledek celkem 30 bodů (v USA) nebo celkem 25 bodů (ve Velké Británii) znamená při původní 20bodové škále hranici psychopatie. Bod 21 byl nově přidán a znamená, že daná osoba se spoléhá na sociologické dovednosti a triky, aby klamala okolí.

ZÁVISLOST NA POČÍTAČOVÝCH HRÁCH JE PSYCHICKOU PORUCHOU

Světová zdravotnická organizace (WHO) uznala závislost na hraní počítačových her za psychickou poruchu. Vyplyvá to z aktualizované verze klasifikace nemocí, informovala agentura Reuters. WHO zařadila poruchu do mezinárodní klasifikace nemocí jako zvláštní položku, aby zemím umožnila „lépe se připravit na identifikaci tohoto problému“. Seznam nemocí uznávaných WHO bude mít nově asi 55 000 položek; popisuje závislost na digitálních hrách či videohrách jako „vzorec úporného a opakovaného hráčského chování“, který se stává natolik intenzivním, že „začíná převažovat nad jinými životními zájmy“. Aktualizovaná verze mezinárodní klasifikace nemocí, na které se pracovalo posledních deset let, bude oficiálně členským zemím WHO představena v květnu příštího roku. Přijata by měla být v lednu 2022.

Hlavní příznaky závislosti na počítačových hrách jsou:

Ztráta ostatních zájmů – hraní je pro hráče nejdůležitější činnost, proto se jím i v myšlenkách neustále zabírá. Když právě nehraje, má nepřekonatelné nutkání hrát a podřizuje tomu své každodenní chování.

Hra jako ventil k zapomínání na problémy – postižený už nehraje jen pro zábavu, ale používá hru, aby se zbavil negativních emocí a frustrace a aby zapomněl na své každodenní problémy.

Posouvání prahu tolerance – chorobně závislému hráči už nestačí běžné hraní. Aby měl ze hry příjemné pocity, musí hrát stále intenzivněji: herní časy se tak pořád prodlužují a obsah her je stále extrémnější.

Abstinenční příznaky – když postižený nemá možnost hrát nebo nemůže hrát dost dlouho, objevují se u něj abstinенční příznaky: je nervózní, podrážděný, někdy se může dokonce třást a nadměrně potit.

Ztráta kontroly – závislý hráč už nedokáže sám kontrolovat a dodržovat časová omezení herní doby.

Recidiva – pokusy přestat hrát nebo hraní omezit se nedaří.

Dopad na běžný život – škola, kamarádi, zájmy a práce ztrácejí význam ve srovnání se hrou. To působí další psychické potíže a spory s okolím.

Podle doktora Shekhara Saxeny, který vede oddělení WHO pro duševní zdraví, je rozhodnutí zařadit poruchu související s hraním videoher na seznam psychických poruch založeno na vědeckých důkazech.

(Zdroj: ČTK, bezpečně online.cz)